

Kant om plikt og lykke

FORSKNING: Hvordan henger plikt og lykke sammen i Kants filosofi?

Av Jacob Bo Lautrup Kristensen, som nylig disputerte for ph.d.-graden ved Universitetet i Oslo med avhandlingen *From Duty, for Happiness – Authority and Value in Kant's Theory of Practical Reason*.

[Immanuel Kants](#) etik er nok den eneste etiske retning, som stadig primært refereres til med ophavsmandens navn snarere end med en mere systematisk betegnelse. En viktig grund til dette er nok, at Kants etik inneholder så mange revolutionerende betragtninger, som adskiller den helt grundlæggende på flere forskjellige måder. Det er f.eks. en pligtetik, men også en frihedsetik. Det er en lovetik, men også en sindelagsetik. I Kants etiske tænkning forenes nogle af de træk ved [etikken](#), som tidligere virkede mest uforenelige, og han gør det på en måte som vokser naturligt ud af det system han allerede havde ufoldet og opbygget indenfor den teoretiske filosofi. Ikke desto mindre giver Kants forståelse af etikken også anledning til nogle naturlige indvendinger, som har forblevet relevante i Kant-receptionen fra 1785 til i dag.

Moralen er ikke en empirisk kendsgerning for Kant – den har ikke traditionel *de facto* autoritet, men *de jure* autoritet. Derfor må den forstås som en indre standard og ultimativt som fornuftens egen standard for, hvordan vi skal handle. Det er det der leder Kant til tanken om fornuftens og dermed viljens autonomi. Enhver ydre autoritet ville, som Kant hævder, være afhængig af, at vi var tilstrækkeligt motiverede til at handle i overensstemmelse med dens bud. Den ville i sidste ende være betinget af sin fysiske magt, hhv. sin evne til at [straffe](#) og belønne. Men moralen siger, hvad vi *skal* gøre, uanset at den hverken straffer eller belønner. Som Kant siger i sin 'ode til pligten':

"Pligt! Du ophøjede, store navn, som intet medfører, der er indsmigrende eller værdsat, men som forlanger underkastelse, men som heller aldrig truer med det som vækker naturlig afsky i sindet eller skræmmer for at bevæge viljen, men som blot fremsætter en lov, som af sig selv finder indgang i sindet" (KpV V:86)

Pligten siger, hvad vi *skal*, uden at appellere til hverken frygt for straf eller forventning om belønning. Det er dette *skals* status jeg primært beskæftiget mig med i første halvdel af min doktorgradsafhandling *From Duty, for Happiness – Authority and Value in Kant's Theory of Practical Reason*. Min hypotese er, at det skal forstås som en idé. Men det er en idé som har praktisk virkelighed, fordi vi faktisk kan repræsentere den som *ubetinget praktisk autoritet*. Det er det Kant udtrykker ved at sige, at forestillingen om en nødvendig praktisk lov må være forestillingen om et *kategorisk imperativ*, altså en lov der 1) byder os at handle på en bestemt

måde og 2) gør dette ubetinget (kategorisk).

MER OM KANT: [Kants modale kritikk](#) • [Revolusjonens røyst](#)

Kant identificerer to hovedaxiomer:

- i) En handlings moralske værdi ligger ikke i dens konsekvenser, men i det subjektive princip bag handlingen.
- ii) Hvis der findes ubetinget forpligtigelse, må det være i form af en lov, som fornuften giver sig selv *a priori*.

Disse to Kantiske sætninger bliver alt for ofte blandet sammen til noget i retning af:

- iii) Der findes handlinger, som vi har pligt til at gøre eller undlade, uanset deres konsekvenser.

Men det er ikke Kants eget udgangspunkt. Det ville heller ikke være i hans ånd at begynde med at hævde dogmatisk at der er eller eksisterer nogle ting eller handlinger, som f.eks. at lyve eller at myrde, som *i sig selv* havde en egenskab af at være utilladelig. For Kant er det omvendt. Utilladelighed er vores idé. Det er ikke noget der 'er derude'. Men det gør det ikke mindre virkeligt, at der faktisk er handlinger som er utilladelige. Der er heller ikke 'handling derude' (i den empiriske virkelighed). Som Kant formulerer det:

"Det er umuligt, at noget deri *bør (soll)* være anderledes, end det i tidsfølgen faktisk er [...] I Naturen kan vi slet ikke spørge efter, hvad der *bør (soll)* ske, lige så lidt som vi kan spørge om, hvilke egenskaber en cirkel *bør* have. Dette *Sollen* udtrykker en mulig handling, hvis grund ikke er andet end et begreb; hvor enhver fremtrædelses grund derimod altid må være en fremtrædelse" (KrV B497).

Men selvom moralen ikke er et empirisk faktum, er det ikke desto mindre et fornuftsfaktum, at vi skal handle ret eller godt. Vi må bare komme frem til dette af en noget anden vej. For Kant gælder det, at en handlings utilladelighed følger af, at maksimen bag handlingen ikke kan villes (eller tænkes) som almengyldig lov. Kun handlinger, for hvilke ingen mulig maksime er tilgængelig, er som sådanne utilladelige.

Den tomme formalismes problem

Det kunne få det til at se ud som om, at Kants teori bliver for subjektivistisk. Kan vi virkelig få et svar på, hvad vi *skal* gøre, hvis det rette kommer til at være afhængigt af, hvilket subjektivt princip jeg handler efter? Kunne jeg ikke bare vælge at *gøre det samme men efter et andet princip*? Kant har selv en del af løsningen. For ham er det muligt at handle pligt*mæssigt* uden at handle *af* pligt. Men det der er pligt*mæssigt* er defineret ud fra, hvad man ville gøre i en bestemt situation, hvis

man handlede af pligt – dvs. af ren agtelse for moralloven, hhv. det kategoriske imperativ. Ikke desto mindre lurder der et problem for Kant – den tomme formalismes problem, allerede formuleret af [Hegel](#) i dennes kritik af Kants formale forståelse af pligten. Problemet er, kort fortalt, at vi godt kan have en idé om en ubetinget forpligtende lov, men da denne idé kun indeholder et absolut krav om almengyldighed kan vi ikke umiddelbart se, hvordan fornuften kommer fra en helt *a priori* anerkendelse af loven som autoritativ til en konkret handling eller et princip som dækker nogle konkrete handlinger men ikke andre.

Nogle moderne Kant-tolkere har gået i retning af at tolke Kants princip mindre formalistisk. Således mener Allen Wood f.eks., at Kants etik er funderet på en substantiel værdi,¹ nemlig den rationelle naturs værdi, som den kommer til udtryk i menneskets evne til at frit at sætte og forfølge mål. Paul Guyer har i stadig større grad forsøgt at tolke Kant i den retning, at det er friheden i sig selv som har absolut værdi, og at det er frihedens værdi der legitimerer moralens autoritet.² I afhandlingen kritiserer jeg disse synspunkter for ikke at tage Kants afvisning af, at konkrete genstande eller *værdier* kan danne grundlag for moralen tilstrækkeligt alvorligt.³ Men denne afvisning af det konkrete betyder ikke, at vi helt skal afvise materielle grunde til at handle. Hvis du f.eks. er i nød, så er det en materiel grund til at hjælpe dig, at du føler smerte. Men smerte selv udgør ikke en tilstrækkelig grund til at handle. Den tilstrækkelige grund til at handle er, at du føler smerte, og at jeg kun bør handle efter universaliserbare principper. Handlingen udspringer altså både af empiriske og *a priori* elementer. I afhandlingen argumenterer jeg for, at Kants moralteori i lighed med hans erkendelsesteori helt grundlæggende går ud på at abstrahere fra de empiriske elementer for at fokusere på det som kan siges *a priori*. Grunden til dette er, at Kants egentlige ærinde er at gøre rede for forpligtetheden – eller moralens autoritet, men det udelukker langt fra, at der er erfaringsafhængige betingelser, som er afgørende for hvordan vi bør handle i konkret forstand.

Plikt og tilbøjelighed

I anden del af afhandlingen diskuterer jeg i hvor høj grad Kants teori om forpligtethed og moralsk værdi er afhængig af, at der også findes en anden kilde til værdi, nemlig vores evne til at lide, hvilket her skal ses primært som evne til at føle lyst og smerte. Kants teori bliver ofte præsenteret som han selv gør i *Grundlæggelse af moralens metafysik* som en teori der ser mennesket som splittet mellem pligt og tilbøjelighed. Men tilbøjeligheder er ikke bare blinde naturkræfter for Kant – i hvert fald ikke, når de tilhører et væsen som os, som må handle med praktisk fornuft. En tilbøjelighed er for Kant et sanseligt, tilvænnet begær, som beror på vor evne til at føle lyst og smerte. Desuden er vi frie til at handle moralsk, dvs. til at gøre det rette, selv når alle vore tilbøjeligheder, ja endda hele vores forestilling om et lykkeligt liv, taler imod det. Moralens virkelighed som pligt er for Kant det eneste der kan retfærdiggøre vores syn på os selv som mere end blotte naturvæsner. Vi ved at vi er frie, fordi vi ved, at vi er forpligtede, men det betyder ikke, at vi kun er frie, når vi faktisk handler moralsk. Med [friheden](#) kommer også den reelle mulighed af moralsk ondskab, hvilket for Kant betyder, at vi frit vælger vor egen lykke som vort øverste

handlingsprincip. Kun hvis moralen ikke strider imod denne, handler vi, som den byder, pligtmæssigt, men ikke *af* pligt. En velkendt udfordring for Kants teori har derfor været det uforklarlige i valget mellem det gode og det onde. Hvorfor skal jeg vælge at gøre det gode? Det skal jeg fordi det er godt, hvilket for Kant betyder, at det er ubetinget foreskrevet af fornuften. Men hvorfor vælger jeg alligevel [det onde](#)? Her går det ikke at sige, at det gør jeg fordi det er ondt. Hvis jeg vælger mine tilbøjeligheder eller min egen nytte frem for moralen, må det være fordi de selv har en slags 'værdi', selv hvis det ikke er en ubetinget værdi. Kant er ikke selv helt klar i forhold til, hvilken værdi han tillægger lyst og lykke, men det er klart, at de er forskellige fra den værdi vi giver os selv ved frit at handle moralsk. Lige så klart er det, at alle handlinger må have et konkret sigte, og at dette konkrete sigte for Kant er rodfæstet i vores natur som væsner der kan nyde og lide – altså som sanselige væsner.

HVA ER EN HANDLING?: [Hvordan forklare en handling?](#) • [Rene hender](#)

Mit forslag i afhandlingen er at forstå Kants syn på ikke-moralsk værdi som noget vi er *modtagelige* overfor, i modsætning til den værdi vi kun kan *give* os selv gennem frit valg. Vi vælger ikke selv, om smerte er dårligt, i betydningen *uønskværdig*. Og vi er heller ikke ansvarlige for den – den rammer os bare. Vi er imidlertid altid ansvarlige for vores moralske sindelag, og det udgør en helt anden type værdi, nemlig værdighed. For Kant er begge former for værdi nødvendige bestanddele af det fuldendte, eller det *højeste* gode, selv om deres væsen er helt forskellige. Alligevel kan vi forstå den moralske værdi som værdighed, netop fordi det er en værdighed *til* noget – værdighed til at blive lykkelig.

I ideen om det højeste gode forener Kant det som er væsensforskelligt, og derved kan vi se, at [lykken](#) har sin egen værdi, uafhængigt af moralen, men alligevel bundet til den, fordi lykken kun er god uden forbehold, hvis den også er fortjent, dvs. at den som handler godt af pligt uden lykken for øje, alligevel bliver lykkelig.

Modsat den retning, som [John Rawls](#) grundlagde indenfor den nyere Kant-reception, og som kendes som *Kantian Constructivism*, mener jeg ikke at vi med vores frihed og valg kan konstruere værdi. Men den eneste form for værd som rettelig kan betragtes som ubetinget og uden forbeholdt god, den kan vi bare *give* os selv. Christine Korsgaard og andre konstruktivister mener, at al andet værdi skal forstås som udspringende af eller beroende på min egen værdi som et handlende, fornuftigt subjekt. Men den tolkning tager ikke sanseligheden og lidelsen tilstrækkeligt alvorlig. Ser vi nøjere på Kants tekster, er der ganske vist passager, hvor det virker som om han siger, at intet andet ville have værdi i nogen forstand, hvis vi abstraherede fra moralen. Men i andre passager er det klart, at Kant anerkender lykkens betydning, ja dens uomgængelige nødvendighed som mål for ethvert væsen, som både har [fornuft](#) og sanselighed. Snarere end kun at se på den tekstuelle evidens, har jeg derfor forsøgt i afhandlingen at argumentere for, at en anerkendelse af *modtaget værdi* vil give en mere plausibel forståelse af, hvordan moralloven kan fungere som standard for hvordan vi skal handle, også i konkrete sammenhænge, hvor vi ikke *bare* handler *af pligt* men også tillige for lykken og imod lidelsen.

Noter

¹ Se f.eks. Allen Wood 1999: *Kant's Ethical Thought* og 2008: *Kantian Ethics*.

² Guyers mest udførlige forsvar for denne tolkning findes i Paul Guyer 2000: *Kant on Freedom, Law and Happiness*.

³ En fortrinlig og noget mere detaljeret kritik kan findes i Oliver Sensen 2011: *Kant on Human Dignity*.